

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, ADMINISTRATIVE ȘI ALE
COMUNICĂRII
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE POLITICE ȘI ALE COMUNICĂRII

**MEMORIALISTICA ȘI PUBLICISTICA
RĂZBOAIELOR BALCANICE**

- REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT -

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. ILIE RAD

Doctorand:

RALUCA-SIMONA DEAC

Cluj-Napoca

2013

CUPRINS

Introducere	1
Capitolul I. Istoria Războaielor Balcanice	11
I.1. Repere istorice	12
I.2. Războaiele Balcanice în manualele de istorie	25
Capitolul II. Perspective internaționale asupra celor două războaie	30
Capitolul III. Memorialistica românească a Războaielor Balcanice	47
III.1. Memoriile – fațete și caracteristici	48
III.2. Realism, construcție, reconstrucție	53
III.3. Memoriile românești ale Războaielor Balcanice	60
III.4. Analiză tematică și cronologică	63
III.4.1. Volume ale unor autori de renume	66
III.4.2. Deosebiri în relatare	72
III.4.3. Episoade din Războaiele Balcanice	76
III.4.3.1. Primul Război Balcanic	79
III.4.3.2. Diferendul româno-bulgar	81
III.4.3.3. Al Doilea Război Balcanic	83
III.4.3.4. Conferința de Pace de la București	121
III.5. Identitate și alteritate în memoriile românești ale Războaielor Balcanice	130
III.5.1. Identitate. Alteritate	131
III.5.2. Analiză	133

Capitolul IV. Publicistica românească a Războaielor Balcanice	152
IV.1. Presa între informare, construcție, <i>agenda-setting</i> și propagandă	154
IV.2. Caracteristici ale presei românești din preajma Războaielor Balcanice	165
IV.3. Analiza publicațiilor	172
IV.3.1. <i>Universul</i>	172
IV.3.2. <i>Gazeta Transilvaniei</i>	209
IV.3.3. <i>Epoca</i>	226
IV.3.4. <i>Viitorul</i>	250
IV.3.5. <i>Gazeta ilustrată</i>	262
IV.3.6. <i>Furnica</i>	276
Capitolul V. Războaiele Balcanice după un secol	285
Concluzii generale	292
Bibliografie	299
Anexe	

Cuvinte cheie: memorialistică, publicistică, Războaiele Balcanice, 1912-1913, istoria României.

Introducere. Context. Obiective

Controversatul subiect al Războaielor Balcanice din 1912-1913 reușește să creeze interes, cu atât mai mult în anii 2012-2013, cei ai centenarului lor, rămânând în continuare un episod nelămurit în ochii multor sud-est europeni. Un simbol al începutului violent și tumultuos al anilor 1900, urmat de cumplitele circumstanțe ale celor două Războaie Mondiale, ale recesiunilor economice și ale regimurilor totalitare, Războaiele Balcanice au reprezentat contextul unei transfigurări a istoriei române, materializată prin alterări ale acesteia, alături de încercări de influențare și obliterare a memoriei. Așadar, cercetarea trecutului exclusiv din perspectiva istoriografică se poate dovedi a fi un demers incomplet și nu ar trebui să ne definească concepțiile. În cazul disputatelor episoade ale Războaielor Balcanice ochiul istoriei este cu atât mai încețoșat. Dincolo de punctul de vedere istoriografic, care însoțește numeroase episoade marcante pentru atâtea popoare din Europa de Sud-est, se regăsesc izvoare și informații ale căror încorporare în istoria oficială a fost deseori neglijată în favoarea celei acreditate. La 100 de ani după apogeul Războaielor Balcanice, studiul acestor surse și interpretarea lor promit să dezvăluie panorame inedite asupra evenimentelor sau chiar posibile noi abordări. De asemenea, astfel de informații sprijină încercările de a înțelege mai bine de ce începutul secolului al XXI-lea a adus cu sine o relansare a conflictelor în această zonă, atât de încărcată din punctul de vedere al disputelor teritoriale și etnice.

Războaielor Balcanice, conflictele care au împărțit Orientul Apropiat în două regiuni distincte – Balcanii și Orientul Mijlociu sau, în alte cuvinte, o parte marginală a Europei civilizate și Asia barbară –, au înregistrat cauze și consecințe nu doar politice sau militare, ci și religioase, culturale, sociale și psihologice. Asemenea dimensiuni umane ale conflictelor au fost prea puțin investigate și aduse în atenția publicului. Confruntările din 1912-1913 au creat mai mult decât perturbări în politica peninsulei – sub forma unor ample schimbări de graniță. Ele au adus cu sine dezbateri despre națiune, naționalism, patriotism, dar și schimbări identitare și întărirea percepției vecinilor ca *ceilalți* – în urma migrărilor, pierderilor teritoriale, înțelegerilor de război și a formării noilor frontiere naționale. Mai mult, având în vedere aceste aspecte, privite din perspectiva individuală a participanților, fiecare țară își împărtășește propria istorie. Nu de puține ori, opiniile și interpretările sunt distincte față de cele ale statului vecin.

Din aceste considerente, teza de doctorat *Memorialistica și publicistica Războaielor Balcanice* a fost ghidată de necesitatea unei abordări multidisciplinare a complexului subiect

reprezentat de Războaiele Balcanice. După cum afirmă și titlul, cercetarea din cadrul prezentei teze aduce în discuție două surse de reflectare a Războaielor Balcanice: memorialistica și publicistica. Evenimentele celor două războaie au atras, fără îndoială, o acoperire semnificativă în ambele dintre aceste două medii de comunicare. În primul rând, memorialistica rezultată în urma conflictelor se constituie în adevărate arhive ale întâmplărilor, în care se oglindește într-un mod unic experiența războiului și se concretizează o istorie aparte a conflictelor, văzută din perspectiva martorilor oculari. Deși studiul și valorificarea memoriilor Războaielor Balcanice nu au fost posibile pentru aproape jumătate de secol, apariția acestor volume a fost remarcată, multe dintre ele fiind apreciate nu doar ca opere literare, ci și ca documente cu valoare informațională și documentară. Prin modalitatea personală de împărtășire a întâmplărilor de către înșiși participanții în lupte, teza de doctorat *Memorialistica și publicistica Războaielor Balcanice* argumentează că memorialistica este singura sursă directă în măsură să evidențieze perspective pe care istoriografia nu le poate surprinde. Publicistica reprezintă, la rândul ei, un izvor valoros în cercetarea Războaielor Balcanice, datorită capacității sale de a înregistra evenimentele imediat după producerea lor, spre deosebire de memorii, unele scrise la distanță de câțiva ani de la momentele rememorate. În acest mod, gazetele vremii – principala sursă de informare pentru populația română – păstrează informațiile surprinse sub forma unor instantanee și mărturii din zilele celor două războaie și ne oferă oportunitatea de a privi direct în trecut.

O înzestrare semnificativă a trecutului este aceea de a clarifica prezentul. Prin prisma acestei calități a vremurilor trecute, rememorarea istoriei ne aduce clarificări în legătură cu cine suntem și încotro ne îndreptăm, nu doar de unde venim. Din acest punct de vedere, preocuparea pentru trecut reprezintă un element vital în evoluție. Mărturie stă un articol descoperit în timpul cercetării publicisticii Războaielor Balcanice, în care se face următoarea afirmație: „Bătrânul cronicar Grigore Ureche a asemuit pe oamenii cari nu cunosc trecutul țării și al neamului lor cu «fiarele și dobitoacele cele mute și fără minte».”¹ Cum ne amintim însă istoria? De unde o preluăm și ce anume uităm din trecutul nostru istoric? Cât de fidele sunt reminiscențele acestuia? Iată câteva dintre întrebările cheie, în căutarea a căror răspunsuri se ghidează firul ideatic al acestei teze. Istoria se aseamănă minții umane, fiind susceptibilă influențelor, memorării selective și uitării. Se spune adesea că cel ce și-a uitat istoria, și-a pierdut propria memorie. Războaiele Balcanice conțin fragmente de memorie îngropate te timp și ideologii potrivnice adânc în paginile istoriei, rămânând astăzi uitate sau necunoscute

---

¹ *Cultul trecutului*, în *Gazeta Transilvaniei*, an LXXV, nr. 183, 21 august/3 septembrie 1912, p. 1.

de mulți dintre români. Cu atât mai mult cu cât este vorba despre o poveste rămasă nespusă și trecută în umbra a două conflicte mai importante – Războaiele Mondiale –, scopul acestei lucrări este de a readuce la lumină un episod uitat al istoriei românești. După cum spunea poetul și eseistul rus, laureat al premiului Nobel pentru literatură, Iosif Brodski, „există grozăvii mai mari decât arderea cărților. Una dintre acestea este să nu le citești.” Nu în ultimul rând, conexiunile temei cercetate cu științele comunicării, prin studiul publicisticii, dar și al memorialisticii – ca specie a literaturii de frontieră cu puternice accente de reportaj –, au fost un factor determinant pentru alegerea acestui subiect. Având în vedere nu doar intervenția României în aceste evenimente, ci și complexitatea contextului istoric, implicarea unui număr atât de mare de țări și consecințele extinse ale Războaielor Balcanice, putem afirma că aprofundarea acestei teme aduce o contribuție neîndoieabilă în domeniul istoric și cel cultural, atât la nivel național, cât și european.

În anul centenarului Războaielor Balcanice, nu putem să nu reflectăm asupra faptului că aproape jumătate din secolul trecut de atunci, studiul și publicarea oricărui tip de lucrări pe această temă au fost puternic îngrădite, dacă nu complet interzise. În vreme ce în deceniile dinaintea Primului Război Mondial a existat un număr mare de cărți scrise despre momente istorice cruciale pentru România, Războaiele Balcanice nu s-au bucurat de aceeași reflectare în scrierile vremii. Deși un număr însemnat de scriitori români au fost înrolați în campania din Bulgaria, literatura română nu abundă în scrieri cu caracter memorialistic care să ofere o adevărată documentare alternativă a acestor evenimente. Înspre 1920 numărul memoriilor despre subiect este vizibil în scădere, ceea ce conduce la opinia generală că această campanie militară a României a fost ignorată în favoarea mult mai sângerosului Război Mondial. Abia în perioada interbelică subiectul a revenit în vizorul marilor istorici și memorialiști români, însă nu de puține ori anii trecuți și-au lăsat amprenta asupra viziunilor exprimate, iar discursul a suferit o alterare treptată. Odată cu schimbările ideologice de după cel de-al Doilea Război Mondial, studiul acestor memorii a fost puternic îngrădit, iar mențiunile despre subiect au dispărut aproape cu desăvârșire. Așa cum arată Stelian Neagoe în introducerea ediției Titu Maiorescu, *România, Războaiele Balcanice și Cadrilaterul*, „a fost un timp dogmatic când istoriografia rolleristă eticheta acest moment politic, diplomatic și militar ca pe un act de-a dreptul «imperialist» din partea României, de cucerire a unor teritorii străine.” O analiză a subiectului relevă însă complexitatea contextului istoric și a realităților vremii, dovedind că acest episod de istorie și de politică externă nu este nicidecum unul reprobabil pentru România. Perioada post-comunistă a fost cea care a redat libertatea cercetătorilor asupra

acestui subiect, deși inițiativele s-au restrâns în jurul numelor a câtorva autori. Tematica Războaielor Balcanice continuă să fie puțin cunoscută și investigată în România, în ciuda extinsei literaturi istorice create în sfera subiectului în țările implicate și a atenției deosebite pe care cercetările internaționale i-au dedicat-o.

Metodă

Prezenta teză de doctorat vizează abordarea subiectului Războaielor Balcanice printr-o perspectivă triplă, în care includem războiul ca experiență, ca amintire și, nu în ultimul rând, ca percepție. Această diversitate de ipostaze, obținută prin îmbinarea memorialisticii cu publicistica în studiul subiectului, permite atingerea obiectivului principal de a înfățișa cele două conflicte dintr-un unghi cu ogindiri multiple și, mai ales, interconectate. În cercetare au fost incluse 16 volume de memorii, scrise de 14 autori români, și 6 publicații periodice românești. Demersul a presupus o etapă inițială de documentare și de identificare a memoriilor și publicațiilor relevante, ce urmau a fi analizate. Având în vedere caracterul restrâns și redus ca număr al cercetărilor anterioare în domeniul studiat, se poate afirma că această fază a prezentat cea mai mare dificultate. A doua etapă a presupus cercetarea efectivă, prin aplicarea metodei analizei de conținut. În cazul memoriilor au fost identificate, clasificate și analizate principalele teme și momente recurente, care au fost mai apoi grupate în episoade ale Războaielor Balcanice și redată într-o manieră cronologică. În ceea ce privește presa, deși ordonarea în funcție de cronologia evenimentelor a fost păstrată, s-a optat pentru o prezentare diferențiată pe ziare, din dorința de a surprinde particularitățile fiecărei publicații incluse în cercetare. Similar memorialisticii, analiza de conținut a fost metoda aleasă și pentru studiul publicisticii. În cadrul fiecărui ziar au fost identificate aspecte cheie asupra cărora cotidienele și revistele studiate au pus accentul în relatarea Războaielor Balcanice și materialele cu cel mai mare impact din momentele decisive ale conflictelor, atât la nivel național, cât și european și balcanic. Prin această abordare, miza lucrării de față este de a ilustra percepții ale războaielor dincolo de perspectiva istorică dominantă în cercetările anterioare. Analiza de conținut a fost completată atât în cazul memorialisticii, cât și al publicisticii cu informații teoretice și de context.

Structură

Lucrarea *Memorialistica și publicistica Războaielor Balcanice* este structurată în cinci capitole care îmbină cercetarea teoretică și cea practică. Cele cinci diviziuni sunt precedate de

o introducere în tema studiată. La finalul tezei, concluziile generale reiau cele mai importante rezultate și constatări ale cercetării și prezintă potențiale direcții de viitor în investigarea subiectului de față, iar anexele vin să completeze lucrarea printr-o varietate de materiale grafice (cărți poștale, fotografii, ilustrații etc.).

Capitolul I aduce în discuție reperele istorice ale Războaielor Balcanice, începând cu preliminariile acestora, izbucnirea și desfășurarea primului conflict, poziția României, diferendul româno-bulgar, cel de-al doilea război și, nu în ultimul rând, Pacea de la București și urmările războaielor din 1912-1913. Necesitatea prezentării acestora este de la sine înțeleasă, având în vedere complexitatea evenimentelor și a contextului în care s-au desfășurat. În completarea informațiilor istorice este prezentată și o scurtă cercetare pe care am realizat-o asupra manualelor de istorie a României și a modului în care Războaiele Balcanice au fost și sunt înfățișate generațiilor de tineri români de-a lungul timpului.

Capitolul al II-lea trece în revistă perspectiva internațională asupra celor două războaie pe baza lucrărilor prezentate la conferința internațională *The Centenary of the Balkan Wars (1912-1913): Contested Stances*, găzduită în 2013 de Middle East Technical University din Ankara, Turcia. Cele mai relevante lucrări, din totalul de peste 100, au fost analizate pentru a dezvălui tendințele în acoperirea subiectului în țări precum Grecia, Bulgaria, Serbia, Turcia, Austria etc., în comparație cu România. Prin acest demers s-au conturat atât diferențe, cât și surprinzătoare similitudini, care pot face subiectul unor cercetări viitoare aprofundate.

Al III-lea capitol deschide cercetarea asupra memoriilor românești ale Războaielor Balcanice și cuprinde, înainte de analiza efectivă, o discuție asupra memorialisticii din punctul de vedere al caracteristicilor genului și al specificului volumelor incluse în cercetare. Acestea sunt apoi analizate tematic și cronologic în cadrul a patru episoade principale: *Primul Război Balcanic*, *Diferendul româno-bulgar*, *Al Doilea Război Balcanic* și *Conferința de Pace de la București*. În urma cercetării memorialisticii s-a reliefat o caracteristică distinctă și inedită a acestor scrieri, și anume atenția autorilor față de portretizarea combatanților. Analiza acestor reprezentări s-a materializat într-un subcapitol dedicat problemei identității și alterității în memoriile românești ale Războaielor Balcanice, în corelație cu ideea de balcanism.

Capitolul al IV-lea tratează publicistica celor două războaie. Pentru a se putea urmări specificul fiecărei publicații cercetate, analiza este împărțită pe titluri, după cum urmează: *Universul*, *Gazeta Transilvaniei*, *Epoca*, *Viitorul*, *Gazeta ilustrată* și *Furnica*. Am optat, și în cadrul acestui capitol, pentru o prezentare cronologică a acoperirii evenimentelor, din dorința

de a păstra firul logic al evoluțiilor ce au condus la intervenția României în conflicte și pentru a expune derularea acțiunii acesteia dincolo de Dunăre.

Capitolul al V-lea reprezintă o scurtă privire asupra subiectului în momentele centenarului său, constituind un punct de plecare pentru direcții ulterioare de cercetare a subiectului Războaielor Balcanice în România în zilele noastre.

Concluzii

Despre război se spune adesea că reprezintă o parte ineluctabilă a naturii și culturii umane inerent violentă. Alteori se afirmă că circumstanțele politice, economice, sociale sau culturale fac războiul inevitabil. Luptat ca urmare a dușmăniei dintre religii, națiuni, ideologii sau rase, ori pur și simplu pentru o femeie, în cazul Războiului Troian, la urma urmei, indiferent de motivațiile sale, războiul este cel mai adesea judecat în funcție de consecințele lui: mult prea des moarte, devastare, distrugerea relațiilor cu vecinii, genocid sau tortură și mult prea rar victorie și libertate. În ceea ce privesc Războaiele Balcanice, furtunosul secol al naționalităților, așa cum fusese numit secolul al XIX-lea, pare să nu fi dat suficiente lecții statelor din Balcani, aflate pe picior de război și în primii ani ai noului veac și fiind dispuse la cele mai mari sacrificii pentru idealurile lor.

Chiar și după căderea comunismului și ridicarea restricțiilor de cercetare și publicare pe tema acestui subiect care a atras critici dure timp de aproape 50 de ani, tematica Războaielor Balcanice în România rămâne una neglijată de cercetători și necunoscută de publicul larg. Acest aspect este vizibil începând de la manualele școlare și până la discursul public românesc din jurul centenarului evenimentelor. Cele două conflicte din 1912-1913 au condus la creșterea prestigiului României prin acțiunea ei la sud de Dunăre și încheierea Păcii de la București, țara noastră fiind aclamată ca o forță ce a pus capăt celui de-al Doilea Război Balcanic. Pe de altă parte, campania României în Bulgaria a întâmpinat dificultăți din cauza epidemiei de holeră, care a pretins viața a peste 1500 de oameni. Acest aspect rămâne însă prea puțin abordat și dezvoltat în istoriografia română. Istoriografia a înregistrat evenimentele celor două Războaie Balcanice în maniera sa specifică, dar nu a surprins, dincolo de nivelul politic și diplomatic, aspectele sociale și umane. Mai mult, schimbările ideologice au transformat discursul cu tentă eroică la adresa evenimentelor într-unul reprobator.

Lucrarea de față a adus în discuție două surse alternative de reflectare a celor două conflicte – memoriile și articolele de presă –, tocmai pentru a veni în completarea dimensiunilor neglijate de istorie. Pe parcursul studiului s-a conturat un argument important:

În fapt, sensul demersului a depășit intenția de orientare înspre căutarea diferențelor dintre memorii și istoriografie, într-o dezbatere asupra adevărului „mai adevărat”. Mai degrabă, cercetarea s-a dezvoltat înspre aprecierea modului fascinant în care literatura de frontieră, împreună cu presa vremii și în completarea istoriei, pot contribui la constituirea unei valoroase imagini de ansamblu a Războaielor Balcanice. Afirmatia care stă la baza tezei *Memorialistica și publicistica Războaielor Balcanice* este că numai printr-o încorporare a discursurilor și surselor complementare se poate atinge cunoașterea echilibrată a unui subiect. Datorită abordării pe care acest demers a pus-o în practică, au fost dezvăluite nenumărate detalii din perspective multiple și diverse, care vin să întregesc tabloul evenimentelor. Având în vedere cei 100 de ani trecuți de la Războaiele Balcanice, lipsa totală a contactului cu martorii oculari ne obligă la o memorie totalmente arhivară, bazată pe documente istorice. Aceștia li se adaugă, prin studiul de față, o privire de ansamblu asupra relatărilor consemnate în memorii, provenite de la puținii participanți care le-au publicat.

În primul rând, lucrarea de față a adus în discuție memoriile românești ale Războaielor Balcanice printr-o analiză a conținutului lor, pentru a ilustra diferitele unghiuri de vedere în redarea evenimentelor din 1912-1913. Indiferent dacă a fost vorba despre participanții direcți de pe front sau diplomații care au luat deciziile necesare din confortabilele fotolii ministeriale, memoriile lor s-au constituit în valoroase arhive ale întâmplărilor. Dincolo de cifre și statistici, lucrarea de față a pus în valoare episoadele Războaielor Balcanice, așa cum au fost experimentate de scriitori, avocați, medici, politicieni, profesori, ofițeri sau simpli soldați, fiecare dintre aceste volume contribuind cu o perspectivă unică asupra întâmplărilor. De la descrierile și portretizările detaliate ale lui Sadoveanu, relatările înfiorătoare ale lui Gane despre suferințele holerei, până la Topîrceanu și ale sale gânduri obsesive și ascunse sau jurnalele lui Dabija, Marghiloman și Maiorescu, cele 16 volume analizate, provenind de la 14 autori, prezintă diferențe notabile, dar și puncte de convergență. Ele reconstruiesc o imagine complexă a evenimentelor, percepute prin ochii martorilor oculari. Prezentarea dimensiunilor umane și sociale ne apropie de subiect, făcându-l mai personal și mai ușor de receptat. De la aspecte mărunte, la descrieri artistice, caracterizări ample și dialoguri, gândurile cele mai tainice trecute într-un jurnal, toate aceste însemnări reflectă preocuparea autorilor pentru surprinderea informației și comunicarea acesteia. În acest fel, memorialiștii și-au îndeplinit responsabilitatea pe care o aveau din poziția de martori, și anume aceea de a împărtăși experiența înregistrată. Sunt extrem de valoroase relatările memorialiștilor cu privire la momentul unic al mobilizării. De asemenea, întreaga atmosferă din jurul pregătirii campaniei

și al debutului ei sunt surprinse și completate de expunerile privind viața trupelor pe front și dificultățile inerente vieții de campanie. Episodul holerei și al întoarcerii în țară sunt cele mai marcante și totodată cele mai inedite. În plus, cercetarea prezentă a evidențiat leitmotive (discursul patriotic, pasajele poetice, anecdotele, referirile religioase etc.) și teme recurente (importanța României în Balcani, superioritatea ei prin forța civilizației și moștenirii latine, avântul armatei în campania din Bulgaria, holera, pacea etc.) prezente în memoriile românești ale Războaielor Balcanice.

Nu în ultimul rând, au fost identificate reprezentări ale identității și alterității, în contextul dificilelor raporturi diplomatice dintre România și Bulgaria în jurul acestor conflicte. O poziție geografică problematică, dublată de o istorie zbuciumată, se dovedesc a alcătui baza unei rețete sigure pentru alteritate. În cazul zonei balcanice, poveștile care însoțesc istoria ridică în mod continuu probleme de identitate și îi împiedică pe oameni să își abandoneze stereotipurile și prejudecățile. Conceptul de alteritate a luat proporții diferite ca rezultat al Războaielor Balcanice și al modificărilor produse de acestea. Urmate de două războaie mondiale, precum și de reaprinderea conflictelor din regiune în anii '90, identitatea și alteritatea rămân chestiuni extrem de actuale. Împreună cu geografia, politica și interesele economice, astfel de evenimente au stingherit crearea unui adevărat sentiment de comuniune și de familiaritate cu vecinii noștri. Cultura și identitățile lor reale rămân umbrite de mituri, povești și stereotipuri vechi de secole. Cu toate acestea, prin studiul de față s-au evidențiat posibile noi surse ale acestora, esențiale pentru o mai bună înțelegere a formării alterității și având scopul final de a depăși acest impas. Cea mai mare atenție a fost acordată de memorialiști situației Bulgariei și populației acesteia, care sunt caracterizate în permanent contrast cu România, într-un discurs bazat pe superioritatea românilor ca urmași ai civilizației latine.

În ciuda incontestabilei valori a memoriilor în studiul subiectului Războaielor Balcanice, literatura de frontieră ridică unele probleme greu de stabilit, privind chestiunea adevărului în percepție, în special referitor la memoriile de război. Mai mult, experiențele traumatizante ale războaielor sunt, în sine, dificil de redat. Cu toate acestea, așteptările de la memorialiști sunt mari: le cerem relatări obiective, echilibrate, autentice și realiste, dar uităm că niciun mediu de comunicare nu poate asigura mult dorita certitudine pe care publicul o așteaptă în informații. În această căutare pentru adevăr, uităm adesea că orice cunoștințe pe care le dobândim despre realitățile războiului reflectă modul în care ele au fost percepute de cei care l-au luptat. Pe de o parte, nu putem idealiza memoriile până la așteptarea lipsei

subiectivismului și a constructivismului, la fel cum niște scrieri complet realiste nu ne-ar stârni probabil interesul. De cealaltă parte, este de reținut că nici istoria nu reprezintă un adevăr absolut, fiind la rândul său consemnată de oameni, ghidați de propriile credințe, speranțe, experiențe etc. Dincolo de subiectivitatea ineluctabilă a memoriilor și veridicitatea adesea contestată – născută din implicarea intrinsecă a memorialistului în evenimentul relatat –, valoarea acestor scrieri rezultă tocmai din autenticitatea povestirii și din faptul că informația provine dintr-o perspectivă unică, pe care numai memorialistul o poate reda. În final, rămâne remarcabil cum aceste memorii – unele extrem de detaliate, cu descrieri ale împrejurimilor și ale caracterelor umane întâlnite, deci cu accente puternice de reportaj – creează un tablou al evenimentelor și al vremurilor complet străine experiențelor noastre, exclusiv prin intermediul cuvintelor memorialistului, cel mai adesea fără a necesita sau a dispune de o imagine materială precum o fotografie.

La un al doilea nivel al tezei, prin studiul presei ca sursă alternativă de documentare a Războaielor Balcanice, s-a făcut încă un pas dincolo de cercetarea istorică predominantă pe această temă în spațiul românesc. Articolele de presă ale vremii au fost aduse din nou la lumină, pentru a fi valorificate și pentru a nu rămâne uitate pe rafturile bibliotecilor. Scopul demersului a fost de a descoperi experiențele celor două războaie, văzute prin unghiul articolelor de presă lăsate în urmă ca instantanee ale evenimentelor. Un asemenea demers ne oferă șansa de a arunca o privire în trecut și de a reflecta asupra efectului presei în rândul publicului cititor, cu obiectivul de a ne ajuta să înțelegem mai bine evenimentele din 1912-1913. Capitolul dedicat publicisticii a examinat materialele jurnalistice publicate pe parcursul a 12 luni, între septembrie 1912 și septembrie 1913, de către șase publicații românești, dintre care două reviste săptămânale ilustrate (*Gazeta ilustrată* și *Furnica*) și patru cotidiene – două independente (*Universul* și *Gazeta Transilvaniei*) și două politice (*Epoca* și *Viitorul*), totalizând peste 1.300 de numere. Dintre acestea, au fost identificate și selectate articolele cele mai importante și temele recurente prezentate de publicații în contextul momentelor Războaielor Balcanice, pentru a ilustra modul în care media, chiar și acum 100 de ani, alegea să dezvolte anumite subiecte, dând naștere unor practici precum *agenda-setting* (stabilirea agendei). De asemenea, în multe dintre articolele studiate au fost descoperite tendințe de *framing*, de *construire socială a realității* și chiar *discursuri propagandistice*, în special în presa politică. Au mai fost investigate aspecte precum *jurnalismul galben*, *cenzura* și *opinia publică*, de asemenea caracteristice Războaielor Balcanice.

Fiind vorba despre o chestiune puternic politizată și plasată într-un context extrem de tensionat, marcat de lipsa informațiilor din teren și de numărul mare de știri preluate din presa europeană, discursul jurnalistic în acoperirea mediatică a celor două războaie s-a dovedit a fi caracterizat de un amalgam de puncte de vedere și interpretări eterogene, materializate în reprezentări diferite ale evenimentelor. Mediatizarea războaielor în ziarele analizate este în mod vizibil afectată de puternica cenzură politică și militară practică în cele două conflicte balcanice. Cotidienele au reclamat în repetate rânduri lipsa informațiilor oficiale și nenumăratele zvonuri care s-au creat ca urmare a acestui fapt. Puținii corespondenți trimiși de ziarele românești în Balcani erau, asemenea colegilor de breaslă din alte țări, ținuți departe de liniile de luptă prin aspra cenzură și își trimiteau, în consecință, relatările din capitalele balcanice, unde erau localizați.

În Primul Război Balcanic, presa românească a servit ca oglindă a evenimentelor din Balcani, în măsura în care informațiile erau accesibile. Acolo unde ziaristii nu dispuneau de informații obținute în mod direct, s-a putut observa tendința de preluare a acestora din presa străină și din surse private. Această practică a predispus presa din România la influența celei europene, care uneori părea să dețină mai multe informații despre țara noastră decât înșiși jurnaliștii români. Nu de puține ori falsurile presei străine și inconsistența surselor private au fost demascate de ziarele românești, însă abia după ce informațiile fuseseră publicate, iar cititorii influențați de apariția lor și de scenariile pe care le-au determinat. Acest context s-a dovedit a fi unul ideal pentru lansarea acțiunilor de propagandă și de mobilizare a opiniei publice în favoarea războiului. Mai mult, presa a acționat prin materialele sale la menținerea avântului patriotic, necesar susținerii campaniei la sud de Dunăre. Astfel, tonul folosit în acoperirea celui de-al Doilea Război Balcanic a fost unul predominant pozitiv. Acest fapt este vizibil și în zilele negre ale campaniei, când holera răpune sute de oameni, iar presa alege să se concentreze asupra altor aspecte și nu atinge subiectul epidemiei în rândul armatei. După încheierea campaniei, ziarele au revenit la atitudinile și intrigile precedente și au demarat campanii de acuze împotriva serviciului sanitar și al intendenței pentru neregulile ce provocaseră, în viziunea unor ziare, dezastrul epidemiei de holeră în Bulgaria și în țară deopotrivă. În loc să acționeze ca un câine de pază al societății, presa a atacat, adesea fără dovezi palpabile.

Folosirea fotografiilor și a ilustrațiilor umanizează și apropie subiectul și mai mult de cititori și de cercetători, dezvăluind dimensiuni unice ale războiului. De la imaginile de pe front, la cele din zilele mobilizării armatei române și înaintării acesteia înspre Sofia și în

Cadrilater, până la cele înfățișând Pacea de la București, presa a oferit publicului cititor o generoasă acoperire vizuală a evenimentelor. Săptămânalul *Gazeta ilustrată* a contribuit cu ilustrații și fotografii cu impact puternic, în vreme ce revista de satiră și umor *Furnica* a utilizat limbajul simbolic în portretizarea Războiului Balcanic, prin caricaturile și rimele sale, îndreptate asupra personajelor și situațiilor politice locale și internaționale.

În consecință, se poate afirma că impactul materialelor analizate asupra percepțiilor publicului cititor – și implicit asupra opiniei publice românești – a fost unul semnificativ, cu repercusiuni asupra memoriei colective a acestui episod de istorie, ca rezultat al influenței proceselor de memorie. Folosindu-se de puterea cuvântului, presa a reușit nu numai să contribuie la informarea populației, ci și la creșterea și menținerea patriotismului necesar pentru atingerea obiectivelor naționale, precum și să redea atmosfera vremurilor din jurul Războaielor Balcanice. Mai mult, presa a servit ca element coagulant și voce a opiniei publice, care voia să fie implicată în luarea deciziilor de politică externă.

Direcții viitoare

Având în vedere complexitatea subiectului și cercetările restrânse existente asupra temei până în acest moment, demersul de față se constituie într-o etapă incipientă și un punct de plecare pentru lucrări viitoare pe tema Războaielor Balcanice, în speranța că prin diseminarea rezultatelor acest subiect tabu va fi redescoperit și valorificat. Între direcțiile proiectate pentru aprofundarea studiului memorialisticii și publicisticii Războaielor Balcanice se poate discuta despre o abordare comparativă și integrată a acestor surse cu cele europene și balcanice. Miza unei asemenea cercetări este de a ilustra percepția locală în cadrul unui context mai larg – balcanic sau european. De asemenea, luând în considerare influența mediilor de comunicare în masă asupra proceselor de memorie și a memoriei colective, cercetarea se poate îndrepta înspre studiul percepțiilor actuale privind Războaiele Balcanice și transformările suferite de acestea de-a lungul secolului trecut. Nu în ultimul rând, un subiect ce poate reprezenta, în sine, o cercetare separată, care să completeze demersul de față, vizează corespondențele de război ale celor două conflicte balcanice în comparație cu tendințele de azi ale acestui gen jurnalistic.